

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертацію ПЕРГА Юрія Миколайовича «Суспільно-політичне життя українців Холмщини та Підляшшя 1918–1939 рр.», що її подано на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України (190 с., основний текст – 166 с.)

Актуальність дисертаційного дослідження Юрій Перга не викликає сумнівів, оскільки на сучасному етапі еволюції вітчизняної державності особливої нагальності набуває вивчення історії тих українських етнічних земель, населення котрих опинялося у центрі боротьби за свої національні права упродовж ХХ ст., а нині перебуває поза межами державних кордонів України. До таких територій доцільно насамперед віднести Холмщину та Підляшшя, що входять до складу сучасної Польщі, де значну частину населення тривалий час становили українці. 1918–1939 рр. вони мали статус національної меншини та прагнули зберегти свою культуру, мову, самобутність, отримати політичні права, гарантовані їм низкою міжнародних угод та законів Другої Речіпосполитої.

Глибинний аналіз суспільно-політичного становища українців Холмщини та Підляшшя, форм їхньої самоорганізації, розвитку політичних орієнтирів та відносин з польською владою дозволяє зрозуміти не лише особливості їхнього проживання на території Польської держави, а й причини поступової радикалізації частини населення, що спричинило під час Другої світової війни жорстке збройне протистояння з панівною нацією колишньої II Речіпосполитої на частині українських етнічних територій.

Об'єктивне вивчення життя українців на теренах II Речіпосполитої, зокрема неоднозначних, суперечливих і складних

сторінок у стосунках з поляками, сприятиме, на переконання дисертанта, формуванню конструктивного двостороннього діалогу з сучасною польською політичною й соціогуманітарною елітою, переведенню дискусії в наукову площину. Актуалізує тему дисертаційного дослідження і недостатню розробку у вітчизняній історіографії та дещо однобічне її висвітлення – в закордонній.

Наукова новизна отриманих дисертантом результатів не викликає сумнівів й полягає у тому, що ним уперше у вітчизняній історіографії на підставі конкретно-історичного аналізу комплексно досліджено соціальне та політичне становища українців Холмщини та Підляшшя у 1918–1939 рр.; зокрема, з'ясовано роль неполітичних суспільних, економічних і культурно-освітніх товариств українців в житті регіону та в організації боротьби за національні права; встановлено етапи зміни політичних настроїв українського населення Холмщини та Підляшшя у II Речіпосполитій; у систематизованому вигляді, на основі широкої джерельної бази, з'ясовано роль польської влади та представників різних українських політичних партій у поступовій радикалізації населення; введено в науковий обіг низку матеріалів польських архівів.

За результатами наукового пошуку дисертанта знайшли підтвердження сформульовані в наукових працях висновки щодо особливостей соціально-економічного та релігійного становища українського населення у відродженій Польській державі; положення (утім, контроверсійне) щодо провідної ролі лідерів українців регіону у відстоюванні інтересів всього українства Другої Речі Посполитої перед офіційною владою; досліджено підготовку та перебіг на території Холмщини та Підляшші «релігійно-ревіндикаційної» акції польської адміністрації 1937–1938 рр.

При виконанні дисертаційного дослідження Ю. Перга опрацював матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та

управління України (ЦДАВО України), Державного архіву Волинської області та Державного архіву Львівської області. Опрацьовані дисертантом й відповідні матеріали польських архівів – Archiwum Akt Nowych у Варшаві та Воєводського архіву у Любліні. До наукового обігу вперше залучається широке коло нових джерел. Чимало архівних й оприлюднених матеріалів отримали нове бачення, їхні дані аналізуються під новим кутом зору. Одночасно, на нашу думку, варто було б залучити й матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України у Києві (ЦДАГО України), що у них також відклалися матеріали партійних органів УССР, а також квазидипломатичного апарату республіки з висвітленням (принаймні фрагментарним) та оцінкою перебігу суспільно-політичного життя Холмщини, Підляшша, Волині й усіх західноукраїнських земель міжвоєнної доби ХХ ст.

Не викликають сумнівів основні результати дослідження Ю. Перги й сформульовані ним головні положення.

Зокрема, дисертантом слушно зауважується, що заявлена ним наукова проблема жодного разу не ставала предметом комплексного дослідження, оскільки суспільно-політичне життя українців Холмщини та Підляшша в період між Першою та Другою світовими війнами лише частково відображено в історичній науці. Зазначена тема майже не розкрита у вітчизняній історіографії, на відміну від польської, в якій вона висвітлюється значно ширше. Це обумовлює важливість використання значної джерельної бази дослідження та введення в науковий обіг нових архівних матеріалів.

Здобувач доводить, що головними причинами консолідації українців Холмщини та Підляшша у боротьбі за свої національні права 1918–1922 рр. були такі: перетворення української громади внаслідок етнічних змін, спричинених Першою світовою війною, на національну меншість; погіршення соціально-економічного становища; труднощі

адаптації репатріантів; зростання релігійного утиску, зокрема проведення у 1919 р. «релігійно-ревіндикаційної» акції. Це спричинило активізацію суспільного життя українців й, зокрема, створення низки неполітичних культурно-освітніх та добродійних організацій, помітну роль серед яких відіграли Українське педагогічне товариство та Товариство добродійності «Рідна Хата».

У роботі розкрито особливість розвитку політичної думки українців Холмщини та Підляшшя 1918–1922 рр. Насамперед, це дотримання автономістично-федеративних поглядів, які лідери громади пропагували серед широких верств населення. Вони унаочнені у вимогах культурної, освітньої, мовної та релігійної автономії на території компактного проживання українців регіону. Досягти вказаного передбачалося шляхом співпраці з урядом, що передбачало проголошення повної лояльності до Польської держави, а відтак й умотивовувало краян до участі у парламентських виборах 1922 р.

Дисертантом з'ясовано, що упродовж 1922–1930 рр. українські політичні сили в Сеймі та Сенаті (насамперед регіонально-крайові репрезентанти) проводили планомірну та цілеспрямовану роботу щодо виконання своїх передвиборчих обіцянок та намагалися домогтися від польської влади широких прав (зокрема, культурних, освітніх, економічних та політичних) для української меншини. З цією метою була використана тактика створення власного представницького органу – Української парламентської репрезентації (УПР). В той же час відмінність політичних поглядів головних груп українських парламентарів, що ввійшли до УПР, заклала ризики їхнього непорозуміння та виникнення потенційних політичних конфліктів, що в наступні роки спричинило її розпад й поважні політичні втрати під час виборів 1928 р.

Обґрунтовано висновок про закономірність втрати упродовж 1930–1939 рр. політичними лідерами Холмщини та Підляшшя ваги на загальнодержавному рівні, наслідком чого став провал на виборах до Сейму та Сенату 1930 р. – жоден представник регіону не пройшов до парламенту. Це зумовило остаточний перехід центру політичного життя українців II Речіпосполитої до Галичини. Водночас галицькі політичні сили, які почали впроваджувати політику «нормалізації» (співпраці з польським урядом), виключили Холмщину та Підляшшя з фокусу своєї уваги, а їхня боротьба проти полонізації втратила гостроту.

Вказані фактори створили сприятливий ґрунт для впровадження політики національної асиміляції, що на теренах Холмщини та Підляшшя набула форми «релігійно-ревіндикаційної» акції, внаслідок якої було знищено або реконвертовано понад 300 релігійних споруд Православної та Греко-католицької церков. Зазначена брутальна акція польської влади стала одним з головних чинників радикалізації українського населення Холмщини та Підляшшя, несприйняття польської влади та зростання авторитету правих і націоналістичних угруповань та організацій напередодні Другої світової війни.

Дисертантом розкрито особливості суспільного життя українського населення Холмщини та Підляшшя міжвоєнного періоду. Упродовж 1918 – початку 1930-х рр. воно характеризувалося передусім діяльністю значної кількості добродійних і культурно-освітніх організацій; економічних кооперативів, які, крім власне економічної діяльності, займалися питаннями мови, релігії та освіти. Найбільш впливовою організацією стало Товариство добродійності «Рідна хата», яке на кінець 1920-х рр. мало філії на майже всій території Холмщини та Підляшшя. Упродовж 1930-х рр. ці організації були закриті, а на теренах регіону постав активний профспілковий та страйковий рух,

який перетворився на основну форму відстоювання українцями своїх прав.

Поряд із загальною позитивною оцінкою дисертаційного дослідження Ю. Перга слід висловити окремі зауваження й побажання щодо тексту роботи:

Структура дисертаційного дослідження зумовлена логікою викладу зібраного й проаналізованого здобувачем матеріалу й загалом не викликає заперечень. Вона (структура) може бути й такою. Втім, на нашу думку, далеко не зайвим був би невеличкий підрозділ з історико-географічною характеристикою обставин формування територій Холмщини й Підляшшя, їхньої людності, їхньої української складової. Слід, очевидно, було б лаконічно сказати й про долю цих територій у Першій світовій війні (російські депортації, деукраїнізацію, руйнування) й за часів Української революції (принаймні 1917–1918 рр.) – фрагментарні згадки про участь у подіях на Великій Україні братів Васинчуків/Васильчуків розпорошені по тексті, а краще було б згадати про це у вступному розділі/підрозділі. Так само можна було б згадати й прізвище відомого холмцяка – очільника Української Центральної Ради Михайла Грушевського. До речі, свідомо чи ні, але дисертант зігнував в історіографічній частині роботи оглядові статті Василя Вериги й Володимира Кубійовича в «Енциклопедії українознавства», присвячені Холмщині й Підляшшю¹.

Розділ 4 роботи Ю. Перги має, на нашу думку, занадто контроверсійний характер – «Посилення тиску польської влади та втрата Холмщиною і Підляшшям політичного лідерства (1930–1939 рр.)». Маємо сумніви, чи справді ці території та їхній угодовський політичний провід таки лідирували у західноукраїнському політичному житті 1920-х років.

---

¹ Див.: Верига В. *Підляшшя* / Василь Верига, Володимир Кубійович // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – Париж – Нью-Йорк: Молоде Життя, 1970. – Т. 6. – С. 2086–2091; Кубійович В. *Холмщина* // ЕУ. Словникова частина. – Париж – Нью-Йорк: Молоде Життя, 1984. – Т. 10. – С. 3615–3621.

Дисертант для обґрунтування цієї тези наводить лише регіональну присутність послів з цих територій у польському Сеймі – галицькі політики, як відомо, справедливо чи ні, але бойкотували вибори 1922 р. Водночас здобувач й спростовує цю свою тезу, наводячи неодноразові приклади небажання польського політичного проводу дослухатися до законних вимог українських парламентарів (Холмщина – Волинь – Підляшшя) й виконувати власні (тобто Польської держави) демагогічні обіцянки.

На нашу думку, значною мірою дослідницьку «кухню»/лабораторію здобувача репрезентує «Список джерел та літератури». Однак він виглядає доволі скромним – у ньому лише 250 позицій. Як нам здається, дисертант по деяких принаймні позиціях мав би ґрунтовніше ознайомитися з доробком своїх попередників/сучасників (до речі, як вітчизняних, так і польських дослідників). Зокрема, й сучасних дослідників з львівського наукового осередку (Львівський національний університет імені Івана Франка, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України тощо). Цим недостатнім ознайомленням можна пояснити й некоректне написання у списку літератури (поз. 212) прізвища авторитетного львівського ученого С. П. Качараби (у дисертанта – Кучараба) та назви його монографії – «Еміґрація у Західній Україні» (слід – «Еміґрація з Західної України (1919–1939)»). Хибно подана й назва відомого збірника «З історії західноукраїнських земель» (у дисертанта, поз. 203 – «З історії західних земель»; та й академічне видавництво на той час /1957–1960/ звалося не «Наукова думка», а Видавництво АН УРСР).

Важко збагнути, чому серед використаної дисертантом літератури бракує знакової мемуарної праці колишнього парламентського/сеймового кореспондента «Діла» у Варшаві Івана Кедрин-Рудницького: Кедрин І. *Життя – події – люди: Спомини і коментарі*. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1976. – 724 с. Адже холмська тематика 1920–1930-х років представлена у цих спогадах, хоча й фрагментарно, але напрочуд виразно.

Серед мемуарної літератури також вочевидь бракує принаймні згадки про спогади колишнього волинського воєводи Г. Юзевського (див: Józewski H. *Zamiast pamiętnika* / Henryk Józewski // *Zeszyty historyczne*. – 1982. – Z. 59. – S. 3–163; 1982. – Z. 60. – S. 65–157; 1983. – Z. 63. – S. 3–75). Аналогічне зауваження й щодо мемуарів колишнього редактора «Бюлетеня польсько-українського» Влодзімежа Бончковського: Bączkowski Włodzimierz. *Prometeizm na tle epoki: Wybrane fragmenty z historii ruchu* // *Niepodległość: Czasopismo poświęcone najnowszym dziejom Polski* / Instytut Józefa Piłsudskiego poświęcony badaniu najnowszej historii Polski. – Nowy Jork – Londyn, 1984. – T. XVII (po wznowieniu). – S. 28–54.; Bączkowski W. *Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich: Biuletyn Polsko-Ukraiński* // *Niepodległość: Rocznik*. – Nowy York; Londyn. – T. XIX (1986). – S. 116–129; t. XXI (1988). – S. 4–31; t. XXIV (1991). – S. 133–148.

«Biuletyn Polsko-Ukraiński», неофіційно фінансоване польським МЗС видання, на жаль, аж ніяк не репрезентувало реальну польську політику, а, швидше, декларувало лише певні наміри щодо бажаного урегулювання польсько-українських взаємовідносин, іноді доволі жорстко критикуючи реальну політику влади II Речіпосполитої. Редактор видання (В. Бончковський) та й нечисленні представники польської інтелектуальної еліти, які публікувалися на його шпальтах (Л. Василевський, граф Ян-Станіслав Лось та ін.), аж ніяк не визначали урядовий курс, а були, за висловом І. Кедрина-Рудницького, «білими круками» серед польського суспільства.

Авторитетний польський українознавець, директор Південно-Східного наукового інституту у Перемишлі д-р Станіслав Степень у списку літератури Ю. Перги аж ніяк не представлений. Отже, не згадані ані його неопублікована докторська дисертація 1987 р. – піонерська як на той час (Stępień S. *Ukraińcy i ich działalność społeczno-kulturalna w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939*. – Kraków, 1987. Niepublikowany maszynopis pracy

doktorskiej. – 626 ss.), ані деякі інші розвідки цього ж польського ученого, важливі з огляду на питання, які розглядаються у дисертації (див., напр.: Stępień S. *W kręgu badań nad społeczeństwem II Rzeczypospolitej: Społeczność ukraińska* // *Przemyskie Zapiski Historyczne*. – 1987. – T. 4-5. – S. 137–174; Stępień S. *Próby polsko-ukraińskiego porozumienia środowisk opiniotwórczych w Drugiej Rzeczypospolitej* // *Polska – Ukraina. Ludzie pojednania. Ukraińcy na Pomorzu w XX wieku: Materiały z sesji naukowych* pod red. Tadeusza Stegnera / Zakład Historii Myśli i Kultury Politycznej Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego; Redakcja czasopisma «Peremyński Dzwony»; Związek Niezależnej Młodzieży Ukraińskiej w Gdańsku; Forum Polsko-Ukraińskie. – Gdańsk: Wyd-wo «STEPAN design», 2002. – S. 31–50; Stępień S. *Kształtowanie się warstwy inteligenckiej w warunkach braku własnego państwa: Ukraińska inteligencja w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1939* // *Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych / Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, widział historii i nauk społecznych; Instytut historii PAN; red. W. Mędrzecki, J. Kochanowicz*. – Poznań – Warszawa, 2006. – T. LXVI – za rok 2006. – S. 111–135; Stępień S. *Wysiłki Polaków i Ukraińców na rzecz wzajemnego porozumienia w latach 1918–1939* // *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze*. – Warszawa, 1994. – T. 2. – S. 96–104).

Польський дослідник Роберт Потоцький представлений у списку літератури (поз. 166) лише часописною статтею 1997 р. Одначе цей автор мав й ґрунтовну монографію (див.: Potocki R. *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939*. – Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2003. – 441 ss.)

Дещо ширший й науковий доробок першого опонента по дисертації, який має декілька розвідок, вочевидь, невідомих здобувачеві, але дотичних теми роботи Ю. Перги².

Одначе, попри висловлені вище окремі зауваження й побажання, які мають переважно рекомендаційний характер й можуть бути враховані у подальшій науковій роботі здобувача, дисертаційна праця Ю. М. Перги є завершеним оригінальним самостійним дослідженням, яке вирішує важливу наукову проблему.

Результати наукового пошуку дисертанта адекватно відображені у тексті кандидатської дисертації та авторефераті. Результати дослідження апробувалися на десяти наукових конференціях різного рівня, наукових семінарах й конгресах. Основні положення дисертаційної роботи відображені у 13 публікаціях, з яких 6 надруковано у фахових виданнях, визначених переліком ДАК МОН України, 1 – у закордонному виданні.

З урахуванням вищенаведеного, слід вважати, що наукова робота на тему «Суспільно-політичне життя українців Холмщини та Підляшшя 1918–1939 рр.» відповідає вимогам п. 12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

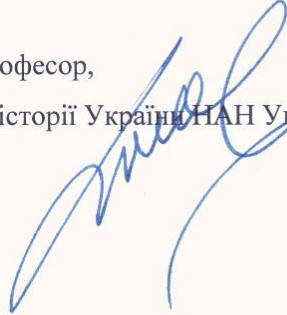
² Див., напр.: Рубльов О. *Українці в парламентському житті Другої Речіпосполитої* / О. С. Рубльов // *Історія українського парламентаризму: Від допарламентських форм організації політичного життя до сьогодення: У 3-х томах* / Редрада: В. М. Литвин (голова) та ін. – К.: Дніпро, 2010. – Т. I–III. – С. 407–431 [Розділ 15]; Рубльов О. Параграф 1 «Західна Україна» розділу 27 «Господарське становище західноукраїнських земель (1918–1939 рр.)» // *Економічна історія України: Історико-економічне дослідження в двох томах* / [НАН України. Інститут історії України; відп. ред. акад. НАН України В. А. Смолій]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 2. – С. 274–290, 316–318; Рубльов О. *Національне питання в II Речі Посполитій* // *Національне питання в Україні XX – початку XXI ст.: історичні нариси* / НАН України. Інститут історії України; [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Борсяк, В. М. Даниленко та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін.]. – К.: Ніка-Центр, 2012. – С. 264–282; Рубльов О. *Організація управління на польсько-українському прикордонні за II Речіпосполитої* // *Регіональна історія України: Збірник наукових статей* / НАН України. Ін-т історії України, відділ історичної регіоналістики; редкол.: В. Смолій (голов. ред.), Я. Верменич (відп. ред.) та ін. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – Вип. 7. – С. 175–192; та ін.

№ 423 від 07.03.2007 р., а її автор – Юрій Миколайович ПЕРГА – заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,

учений секретар Інституту історії України НАН України

О. С. Рубльов

